

XIV

Забравши з дому деяку мобіль і дещо купивши в Києві, Мелася перебралась в Київ і хороше обставила своє житло. Одначе дітей вона не посилала в школу для науки. Їх вчили вдома ті такі гувернантки, що й у Деркачівці. В Меласі були зовсім інші гадки та думки, її серце жадало кохання, і вона мала на думці закохатись в якогось красуня.

Раз якось через тиждень після переїзду на нове житло Мелася верталась додому й у коридорі зустрілась з немолодим вже генералом. Вона вже знала всіх, хто жив в домі, розпитала й за генерала. Генерал, Денис Якимович Лозинський, хоч був вже одставний і підтоптаний удівець, але був ще бадьористий, кремезний, поставний та свіжий на виду. Мелася зацікавилась ним і зачепила його на ході, йдучи по сходах, їй заманулось для розваги познайомитись з ним, а через його й з молодими офіцерами, котрі такі часто одвідували його в самотині.

«От, може, й натраплю на якогось прудивуса, що припаде мені до вподоби. А як мені бажається натрапити на якусь писану цяцю й покохати!» — подумала Мелася й пильно та вважливо подивилась на генерала, ще й трошки осміхнулась.

«Якась дуже проворна й сама зачіпає. Треба б довідатись, що воно за людина», — майнула в генерала думка.

— Ви, мабуть, оце недавнечко перебрались на квартиру, бо щось мені невтямки, щоб я вас тут передніше коли бачив, — почав генерал розмову на ході, важко ступаючи по східцях, неначе він ліз по драбині на горище й трохи не крєктав.

— Не дивно, що ви мене не бачили, бо трудно було б мене бачить за сто верстов звідсіля. Я оце тільки тиждень, як приїхала до Києва з свого села та найняла собі тут квартиру, — залепетала Мелася.

«Щось вона надто жвава та прудка. Але ж вона знать весела й цікава, навіть приємна. Варто б дізнатись, що воно за птаха», — подумав генерал, видряпавшись на сходи й легенько одсапуючи,

— За сто верстов! А я думав, що ви з дальших країв, — бовкнув генерал навмання.

— Ні, з недалеких країв. Я прибула з-за Дніпра, привезла вчити дітей, бо вже час давати їх до школи. А на якійсь квартирі, десь за очима, я їх самих не згодна покинути в Києві.

«Певно, якась удовиця... але ще молоденька, жвава, ситенька й веселенька. Цікава людина. Варто познайомитись з сусідою, щоб з нудьги розважить себе вряди-годи вечорами», — подумав генерал.

— Це ви, певно, перебрались до Києва тільки на зимній час чи назавжди?

— Надісь, назавжди або принаймні доки діти йтимуть по нижчих класах в школах. Доведеться таки задлятись в Києві. Я бачте, тепер солом'яна удова, — лепетала Мелася й розказала коротенько на ході про своє життя й за свого чоловіка.

«Апетитна удовиця. Треба б піти до неї з одвідинами», — подумав генерал.

— От ми й сусідами будемо! — сказав голосно генерал, цокнувши закаблуками на повороту на третій поверх, куди попростувала Мелася.

— Бувайте здорові! Заходьте до мене в гості. Я буду дуже рада, — гукнула Мелася на прощанні, швиденько скакаючи вгору з східця на східець, неначе сорока з гілки на гілку.

І генерал незабаром пішов до Меласі з одвідинами, а вона другого-таки дня оддала йому візит. Познайомившись з нею, генерал почав одвідувати Меласю й залицявся таки добре до ситенької та веселої удовиці. Мелася згодилась прийняти його за столовника. І од того часу він сливе щодня з нудьги заходив до неї, ходив з нею на прогуляння та по магазинах. І пожилці в кварталі, і навіть по магазинах усі звали Меласю генеральшею, бо думали, що він її чоловік.

Генерал припав їй до вподоби, бо був веселий та жартовливий. Але вона не закохалась в його, як того сподівалась. А тим часом Мелася задля того й оселилась в Києві, щоб дати волю своєму сердцю, проживаючи в Києві на вольній волі. Мелася тільки й марила про те, щоб зострінуться з якимсь красунем, закохаться до загибуні і впитись щастям донесхочу хоч раз на віку.

Раз Мелася пішла в театр вкупі з Лозинським. Вони сиділи в балконі. З балкона Мелася своїм звичаєм кмітила за усіма, озирала партер і ложі, що всі було з балкона видно, як на долоні. Вона вгледіла одного чорнявого панича, гарного, як намальованого. Він стояв у партері, обернувшись до лож, і в бінокль окидав оком ложі й балкони. Великі вуса, розсипчасті й променисті, чорні кучері, матово-білий вид з ледве примітним рум'янцем на щоках, чудовий зріст, рівний стан — усе це одразу притягло кмітливе Меласине очко.

Мелася навела на ту чудову постать бінокль і вже не могла одвести очей од того красуня. В ясному електричному зеленуватому світлі та постать здавалась здалеки ідеально гарною, про які розказують в казках. Матове високе чоло біліло, аж лисніло, неначе виточене з матової слонової кості. Вуса метлялись, довгі й розкидчасті, ніби два пучки шовку. В Меласі одразу аж дух забило, неначе од міцних пахощів, приємних, солодких, але гострих, здатних задушити своєю солоднечею та гострим духом.

А той красунь, опустивши руку з біноклем, зорив очима по ложах, стояв непорушно і вважливо кмітив за ложами. Очі, чималі й темні, блискали при світлі. В бінокль Меласі здавалось, що вона баче ту постать десь в живих картинах на сцені, непорушно, в застиглій позі. Зеленувате, сливе фантастичне світло обливало чудовий вид, яро лисніло на чолі, на вусах. Через скло бінокля чудова постать ніби сяла в рівному фантастичному сяєві. Мелася бачила його неначе в сні серед фантастичної обстави, бачила, як він стояв неповоротно, потім ворухнувся, помаленьку повернув голову набік й осміхнувся до когось. Червоні, як калина, уста заворушились. Вуса заметлялись, мов живі. Він говорив ніби без слів, без згуку, як говорять у сні ті люде, що сняться. Мелася аж зчамрїла од враження краси.

«Постать достоту така поставна та показна, як і в Лідиного Якова Уласевича. Але цей незнайомий красунь ще краший, бо чорнявий: мабуть, палкий на вдачу й на кохання...» — думала Мелася й знов почала придивлятися до того поставного красуня.

Красунь знов став непорушно і втирив очі в якусь ложу. Мелася довго придивлялась до його обличчя. І їй здалось, що вона дивиться на якусь художню картину, засклену склом в чудових рамах. Красунь ніби дивився на неї крізь скло, і через те його краса була ще мрійніша й делікатніша. Він забалакав до когось, не порушивши головою. І Меласі уявилось, ніби та пишна постать на картині ожила, заговорила без слів, без згуку. Вуса

захилитались, заворушилися. В Меласі аж дух забило й захопило ніби од чаду наркотичних пахощів.

«Треба буде доконче, безпремінно допитаться, хто він, що так одразу припав мені до вподоби. Я таки вибіжу в антракті та, без сорому казка, піду назирці за ним, буду вивідувати та питать в кожного, з ким зострінусь», — думала Мелася.

Мелася через силу вже дивилась на сцену, ледве висиділа до кінця дії. Усе перед нею ніби зблякло й припало пилом або мрякою: і квітчасті ярі убрання на артистах, і ясне сьайво ніби дня на сцені, і сама розмова артистів, і саме їх грання й співи.

Завіса впала. Заплескали в долоні. Партер заколивавсь. Мелася схопилася з місця, прожогом побігла наниз і протовпом вбігла в партер. Але там вона вже не знайшла красуня. Тоді вона вернулась і побігла блукать по довгелецькнх коридорах та придивляться до натовпу панів та паничів.

Коли це несподівано при одній поворотці в коридорі вона стикнулася з своєю давньою знайомою, Марією Павлівною Марковицькою. Ця Марковицька не дуже давно вийшла заміж у Києві за доктора, прожила з ним років зо два, а потім, як до її чоловіка приїхав в гості його товариш десь здалека, аж з Уралу, чи що, й пробув в його в гостях тиждень, вона потаєнці втекла вкупі з тим гостем, котрий навіть не попрощався з товаришем. Доктор знайшов тільки покинуту на столі записку од неї, щоб він її не сподівався і не ждав, і не шукав, бо він для неї став несподобний, і що вона буде щасливіша з його другом, ніж з ним.

— Це ви, Маріє Павлівно? Де це ви взялись? Ви ж були виїхали десь на Урал, чи що, були зникли несподівано для всіх і для мене, — залепетала Мелася.

— Була зникла з Києва, та й знов, як бачите, виникла. Я покинула й свого другого чоловіка, як і першого, бо він був таке ж ледащо, така ж нікчемність, як і перший. Цур їм, пек їм обом! Нема в світі краще, як вольна воля од такої дружини; краще од усього, як своя воленька волить в усьому. «Він мене цмок та лап, а я його штовх та пхиць», як кажуть селяни.

— Он як! Коли так, то я мушу признаться вам, що й я оце недавнечко дала пхиць своєму Мишукові, покинула й своє ледащо та й почуваю, що мені без його і вольніше, і якось догідніше. Неуподобний він мені та й годі! Цур йому! — сказала веселенько Мелася. — Ходім же в фойє та вип'ємо по чарці вина за свою вольну волю та за визволення од наших неприємних чоловіків, — сказала Мелася.

— То й ходім! — промовила Марковицька і, крутнувшись ніби на самій одній п'яті, повернула назад до фойє.

Марковицька була височенька на зріст, сухорлява й тонка, неначе горстка матірки. Але її маленька бліденька головка була класичної краси, а сливе чорні очки горіли такими іскрами, що чарували сливе всіх паничів. Щось надзвичайно принадне було розлите в її очах, чорних тонких довгих брівках, в сухорлявому з тонкими делікатними пружками обличчі.

— Де ж ви, Марусю, знайшли собі пришиб в Києві? — спитала Мелася на ході.

— Та в своїй ж стародавньої бабусі. Живе-живе ота порошокня й ніяк не спроможеться перебраться на той світ. Та я маю, окрім неї й її засобів, свій власний засіб. Я цим не журюся й не клопочусь, живу й журби не знаю, — сказала Маруся.

Вони ввійшли в фойє, де стіснено стояли й скрізь вештались купами пани й панії. Мелася й Марковицька протовпом кинулись в гушавину, протислись через стовпище, з великою трудноцією промкнулись до столів, взяли з прилавка по чарці вина в руки, зумисне й показно підняли чарки вгору, цокнулись і випили якось по-паничівському, якось роблено, удавано. Усі звернули на їх увагу. Панії здвигнули плечима: недобра слава про Марковицьку вже встигла розійтись по Києву, мов луна, пішла по всіх-усюдах.

Людей незабаром стало обрідно. Несподівано з дверей, неначе Мефістофель на сцені, виник той чорнявий красунь, котрого Мелася нагляділа з балкона в партері.

— Хто це такий, отой пишний та чорнявий? — спитала нишком Мелася.

— Та це ж Петрушка. Петро Михайлович Малинкін, мій дуже далекий родич, якийсь брат в третіх чи в четвертих; але я родаюсь з ним і досі та й він родається зо мною й не забуває мене; словом сказати — кузен.

— Ага! це той, що ви все було з бабусею потріпуєте якогось Петрушку, а мені чомусь все було уявляється петрушка в юшці? — спитала в неї Мелася.

— Оце ж він і єсть той Петрушка, тільки не в юшці, як бачите! Він служив в Петербурзі, а це вже дали йому більший чин і послали на провінцію на краще місце. Протекція попхнула його добре вгору, бо в нас без протекції не підеш вгору, — промовила пошепки Маруся й попростувала до того Петрушки, поздоровкалась з ним і заповістила його Меласі.

— Я вже бачила вас з балкона, як ви зорили по ложах в бінокль, — сказала Мелася і втирила в його вид свої вирячкуваті очі, дивлячись на його дуже уважливо.

— От я й радий, що мене дами примічають і кмітять за мною. Бо я в Києві ніби новик, хоч я сам таки київський з діда з прадіда, — сказав Малинкін низовим басом, котрий дзвенів та гув тихо, але гучно, як басова струна дзвенить на чудовому роялі.

Мелася тепер мала змогу зблизька роздивитись на молодого панича.

«Такий достоту пишний, як Лідин Уласевич, тільки чорнявий. А які чудові блискучі очі! Які гарні малинові випнуті уста та ще й з ямочками посередині! Який низький гучний приємний і тихий голос! Ввесь хист, уся врода Лідиного Уласевича. І вид не такий гострий, лисичий, як у мого паскудного Мишука. Через обличчя того Мишука усі гостровиді паничі здаються мені вовками або лисицями з вузькими гострими пащеками та щелепами. А в цього красуня лице широченьке. Як він підходе під мій мрійний ідеал краси, за який я марила ще сливе змалку, який мені навіть часом привиджувався у сні!»

— Марусю! зайдіть оце після спектаклю до мене чаювать. Та й вас прошю вкупі з вашою кузинкою, коли не пили ще й досі вечірнього чаю, — просила Мелася похапцем на прощанні з паничем.

— Добре! зайду з охотою та побалакаємо, бо ми ж тепер обидві солом'яні удови, то наші інтереси спільні, — сказала Марковицька.

— І я зайду з охотою з своєю кузиною, коли це не обважнить вас, — промовив Петрушка.

— Мені це буде приємно. Ця вагота мені навіть дуже приємна в моїй самотині, — залепетала Мелася. — Трошки побалакаємо та розважимо себе, бо, знаєте, після театру ще довгенько чогось зостається в душі театральна направа і все чомусь бере хіть балакати за

артистів й виявить свої думки, гадки та погляди і на п'єсу, і на грання артистів: одним словом, ще хочеться продовжити на хвилину ніби спектакль, — сказала Мелася.

Малинкін попросився й похапцем ніби поскобзнувсь по лиснючому паркеті своєю чималою, але не завальною постаттю й зник. Мелася дивилась слідком, і їй здалось, що вона неначе в маї намілувалась високим явором в зеленому лузі над Дніпром, надивилась на той гіллястий явір, густо та рясно облитий бростю та пуп'янками та молоденькими листочками. Вона ніби почутила пахощі молодої майської забрості того могучего велетня ніби десь в береговині над дніпровною сагою. І в неї несамохіть чогось навернулась на думку пісня: «Лугом іду, коня веду. Розвивайся, луже! Сватай мене, козаченьку: люблю тебе дуже».

Мелася з генералом вийшли наприкінці спектаклю з балкона й простували по коридорах зумисне навпрошки через натовп та навперейми Марковицькій й Малинкінові. Незабаром Мелася нагляділа їх обох в густому натовпі й якось таки протовпилась до їх, штовхаючи людей ліктями під боки. Вона привела гостей в свою світлицю. Самовар вже парував на столі. Зайшов на чай і генерал.

Мелася швиденько зготувала чай і запросила гостей сідати за стіл. Усі од великої смаги після духоти в театрі кинулись до чаю і сьорбали його з жадобою.

— Чи вас пак, Меласю, не бере нудьга отутечки в цій самотині після гармидеру великого хазяйства в батька? — спитала Марковицька.

— Поки що я не нудьгую, бо мене розважає потроху веселий сусід. Та от і ви, спасибі вам, порушили мертвоту в моїй хаті та порожнечу в моєму серці, — бовкнула Мелася, бо в неї думки часом недоброхиті вискакували наверх, неначе бульки з дна на мулкому ставку.

— А до мене оце реп'яхом вчепилась моя бабуся, щоб я записувалась в усякі добродійні тутешні товариства, в котрих вона записана спілцем. Хоче й мене зтягти в ті товариства буцімто для моєї розваги. Коли тобі, Меласю, не буде ніякісінької роботи, то, будь ласка, вдоволь мою бабусю та запишись або в товариство «Ясла», або в «Добродійне товариство поміж сліпим та убогим старим», що нігде не знаходять собі пристановища. Бабуся буде дуже вдоволена, що завербує тебе, та й тобі буде робота, а більш того все-таки сяка-така розвага.

— Я хоч і добросерда людина, але не здатна по своїй вдачі брати спіл в таких товариствах. Ця добродійність мені не до вподоби. Якби щось інше, то я б не цуралась. От, прикладом, я дуже люблю дітей. І як жила в Деркачівці моя сестра Ліда, то ми вдвох завели в себе в селі денне пристановище для дітей на жнива. От там мені так було уподобно вовтузиться з дрібненькими пузанчиками. Я з сестрою їздила в Фінляндію й вивчилась вироблять полотна та рушники на маленьких верстатиках, і ми з Лідою вдвох вже й пустили це промислівство в Деркачівці поміж молодими та дівчатами. Я навіть їздила в околиці по селах і брала в цю науку охочих молодичь, щоб розповсюдити якомога далі це промислівство. А до бабусиної праці мене чогось не потягує, — молола язиком Мелася, обернувшись до Малинкіна, неначе чванилась перед ним своєю прихильністю до селян та бідноти.

Мелася брехала незгірше Мишука, бо була здорова брехуха. Вона мала на думці на такий спосіб запобігти ласки в красуня, підходячи під сьогочасні погляди та прямування в

молодих паничів. Але красунь сьорбав чай, трошив бублички й байдужне слухав за те Меласине добродіяння на користь селянам.

— І вам неважко було? Невже вам не противно було дивитися, як почнуть войдуватися й валасаться оті пустуни в пристановищі? — спитав Малипкін.

— Ні кришечки! Мені навіть було приємно годувати та напувати ті воронинятка, бо я люблю дівчорі.

— Моя престарезна бабуся все сидить та плете вовняні куфасчки для підкинутих знайд в «Яслах». Та оце й до мене причепилась, щоб і я стала до тієї роботи, неначе й мені вже йде восьмий десяток років, — промовила Марковицька й зареготалась на всю світлицю.

— Ну, я не порплялась би в тих бавовняних чи вовняних куфасчках. Я не маю ніякісінького потягу до такої праці. Якби до чого іншого, то я б стала з великою охотою. Це бабська, стареча робота, а я ще не почуваю себе бабою, — жартувала Мелася.

Мова зайшла про артистів, про їх виходи на сцені й грання. Ця балачка затяглась довгенько. Малинкінові не сподобались провінціальні артисти, і він гудив, навіть ганив без церемонії суспіль усіх. Мелася слухала й милувалась ним і його гучним голосом.

— Ну та й вередливі ж ви! — буркнула Мелася.

— Такий він достоту, які були обидва мої чоловіки, що я мусила кинуться навікача од їх обох, — сказала Марковицька, допиваючи хапком чай, бо хапалась додому, щоб не потурбувати своєї бабусі.

Гості випили чай і стали прощатися.

— Не забувайте ж мене й одвідуйте як можна частіше! — запрошувала Мелася Марусю, а ще більше красуня Малинкіна, вхопивши його міцну руку в свої обидві пухкі долоні.

— Спасибі вам! Одвідаємо, коли будемо живі, — одповів Малинкін, не пускаючи Меласиних ручок з своїх міцних жилавих рук.

І Мелася почутила, що од його рук щось ніби побігло по її нервах, приємне, пекуче, дійшло до серця, неначе залоскотало й в одну мить опанувало її душу, опанувало її усю, чого ще ніколи за її живоття не траплялось з нею. Гості вийшли з покоїв, і в покоях одразу стало тихо.

Німкеня гувернантка пішла до своєї кімнати й незабаром захропла. Мелася поставила лампу на столику коло ліжка, прилягла, спершись ліктем на подушку, й неначе пірнула в згадки усяких випадків того вечора. Думки її несамохіть блукали десь в театрі по ложах, зазирали на сцену, простували до фойє, то перелітали в її житло, неначе сідали ластівками за стіл поруч з молодим красунем. І всі випадки того приємного вечора, мов згуки голосні й дзвінкі десь ніби лились з сцени, чи з натовпу, чи од чудового Малинчиного голосу — і злучились до купи в один чудовий акорд, в котрому все дзвеніла одна найголосніша струна, один якийсь солодкий гук. Мелася впізнавала той гук: то був низький, але дзвінкий голос гарного Малинкіна.

«Якого б щастя я зазнала, якби цей красунь був моїм чоловіком! З ним і ота сільська глушина була б для мене справдешнім раєм. Яка Ліда щаслива, що спарувалась з милим! І я була б ладна йти з цим красунем хоч би й на край світу, знехтувала б і людським поговором, і батьківською заборонаю, і усякими дурними звичаями, аби тільки жити з ним

укупі, милуватись та кохаться», — думала Мелася, похнюпивши голову з важким вінком кіс на обважнілій од думок голові.

І її думки знов заворушились, потяглись несамохіть одна за однією, як качечки рядочком на легеньких хвилях на ставочку. Знов виникли перед нею сцени та картини минушого вечора: то виникало ясне фойє з веселим натовпом, то яркий світ на сцені ніби блиснув і згас, то ясно виринала з натовпу Марковицька, мов жива. То знов ніби сяла перед нею сцена, неначе ясна пляма на гальовині серед лісу, освітлена влітку гарячим промінням сонця. А на сцені на одну мить виникла, ніби з-під землі, пишна красунева постать, неначе Мефістофелева постать висовувалась з-під споду помоста. Красунь виникав, убраний в стародавнє лиснюче лицарське убрання, ніби Фауст, але кращий і пишніший од золота й срібла на його убранні.

Думки йшли назахват одна за однією, лізли настирливо, знов перелітали в її світлицю. І вона ніби вже бачила милого край столу, як живого. Вона милувалась його малиновими устами, ніби чула його приємний музичний голос, м'який, мов шовк.

Сон не брав Меласі. Вона почувала, що кохання розгорюється в її серці, розгортається швидко, неначе майська півонія розпукується одразу за одну нічну добу. Мелася навіть почувала, як розжеврюється та іскра в серці та все дужчає та більшає.

«А може, цей красунь призначений мені споконвіку непостережними силами природи, як казав Яків Уласевич. Може, аж оце тепер настав мій час, коли я стикнулась з присудженим мені долею милим ніби випадком... — майнула думка в Меласі. — Я ж лібералка, і, на мій погляд, серце повинно бути вольне, повинно кохати, кого схоче і як схоче. Треба бути напоготові...»

І Мелася схопилася, кинулась до столика шукать паперу. Вона була ладна зараз написати до свого чоловіка лист, що вона злигалась з ним, певно, од якоїсь помилки і далі не стерпить тієї супряги, в котрій вона спряглася з ним сливе недоброхіть на своє безталання та безголов'я, і хоче роз'єднатись з ним зараз, таки зараз...

«Але ж чи схоче цей красунь побратись зо мною? Чи од мене ж залежить починання цієї справи, цієї довгої тяганини?»

В Меласі випало перо з пучки. Вона важко зітхнула, роздяглась, похапцем скидаючи одягу, неначе смикала її з себе од злості. Дмухнувши на світло, вона впала на ліжку й закуталась в уквивало з головою. Якись ясні пишні сцени знов замиготіли перед її очима, знов загув ніби якийсь акорд, знов почувся низький гомін тихого низового басу. І вона незчулась, як заснула.

Другого дня Мелася прокинулась з таким радісним почуванням на серці, якого вона ще ніколи не зазнавала в житті. Мрії радісні, ніби золоті, вилися роєм. Їй було весело, навіть заманулось співати. Вона походжала після чаю по горницях і мугикала модний романс, ніби молоденьке дівча. Прибравшись згодом, вона ще зарані побігла до Марковицької. Їй спало на думку піти до неї на вивідки, розпитать за Малинкіна, в котрій годині він виходе з канцелярії, на якій вулиці його житло. Та в неї ще й досі свербів язик од минушого приємного вечора, а в серці почувався якийсь лоскот. Їй заманулось ще хоч трохи побалакати про вчорашній вечір і забажалось стрінутись з красунем, та хоч почути його голос, хоч зирнуть назирком двічі-тричі на його і вдоволити неначе пекучу жагу влітку кринишною погожою водою.

Опівдні Мелася таки не втерпіла, їй була невидержка всидіти дома. Як звернуло з півдня, вона убралась і бігцем побігла до канцелярії, де служив Малинкін. Вона сподівалась, що зостріне його при виході з канцелярії і хоч побалакає трошки. І, чигаючи на його, ніби на засідках, вона стала поблизу за вуглом здоровецького будинку й ждала.

В третій годині Малинкін вийшов з дверей і простував наниз по високих сходах. Мелася раптом кинулась йому назустріч, буцімто випадком зострілась з ним. Малинкін впізнав її, поздоровкався, провів її далеченько, сливе до самого її житла й попрощався.

— Глядіть же! не забувайте мене й прибувайте в Марковицькою до мене. Мій генерал залицяється до Марковицької. І він буде радий вашим одвідинам вкупі з Марковицькою, — лепетала Мелася.

В наступаючу неділю Малинкін справдив свою обіцянку й зайшов до Меласі з парадовими одвідинами, убраний в фрак, з циліндром у руках. Мелася й справді сподобалась йому своєю веселістю та цікавою розмовою, навіть часом розумною, переплетеною й перенизаною, мов бісером, полтавськими жартами та смішками з реготом пополовині. Малинкінові було весело й приємно провести якийсь час з Меласею. Мелася була рада. Для неї, неначе восени в негідь та сльоту, негадано й несподівано зацвіла весна, зацвіли вишні та черешні, запишилась уся земля красою сонця й квіток.

Од того часу Мелася сливе щобожого дня бігала до канцелярії назустріч коханому Малинкінові, слідкувала за ним, бігала за ним навздогінці, так що ці одвідини примітили вже й урядовці, і ті, що часто вештались коло забудування.

«І як би йому дати знак, що я його кохаю без краю, без міри, що я без його не можу житити й дихать. В наші часи ліберальні та просвічені панни, навіть дами ходять же з візитами до паничів, ні в кого не питаючись дозволу, бо вважають на себе, як на рівню чоловікам в правах. Чи не піти б пак до Малинкіна й мені, щоб оддать візит? Я цим виразно натякнула б йому, що люблю його дуже й гаряче. Може б, і він догадався...»

І Мелася довго чепурилась тієї неділі коло дзеркала, позамазувала пудрою найдрібніші плямочки на виду й побігла до Малинчиної квартири. Вона смикнула за держално дзвоника так нервно, що дзвоник неначе загвалтував. Малинкін сидів дома сам над канцелярськими бумагами. Його батько й мати ще не прийшли з церкви. Мелася не розпитала гаразд в Марковицької за його й була певна, що він живе сам в опрічній квартирі.

Малинкіна стривожив такий наглий гвалт дзвоника, та ще й зрання.

«Чого це мама й тато так швидко вертаються з церкви, наче не достоявши до кінця служби? Може, мама нагло занедужала в церкві, бо вона вже давненько кородиться на груди...» — подумав Малинкін, одсовуючи засув.

Він одчинив двері й остовпів з дива. Перед ним стояла Мелася, убрана, як пава. Вона швидко, мов сорока, вскочила в прихожу й залепетала.

— А от і я сподобила вас одданням вашого візиту до мене! День добрий вам! — лепетала вона, здушивши йому руку своїми обома рученятами по-паничівському.

— Доброго здоров'я. Прощу до світлиці, — запрошував панич Меласю з якоюсь ніби соннотою та дльвістю в голосі і в рушеннях.

Йому, очевидячки, було ніяково од такого несподіваного візиту дами, котрої не знали ні його тато, ні мама. Він міркував нишком, чи знає пак Мелася, що він живе не окроми од батька, не в опрічній квартирі, а вкупі з старими?

Малинкін запросив Меласю до зали й посунув до неї крісло. Мелася сіла, наче птиця впала, і розпочала розмову на сьогочасні теми, нахапані навіть не з книжок, а на льоту та на скоку од других в розмовах по салонах. В неї була думка, що й Малинкін прогресист і народовець, і вона мала на думці підійти під його погляди. Але вона помилилась. Панич тямив ці думки стільки, скільки тямить чудова картина, чудовий портрет якогось красуна. І спочував він цим думкам так само, як спочував би намальований портрет. Окрім служби, в його не було в голові нічогосінько. Малинкін, неначе з-за угла мішком пришиблений, як кажуть на селі, неохочо й мляво вів розмову. В його все вертілась в голові думка, що от-от незабаром одчиняться двері і в покоях з'являться батьки, захоплять його на гарячому вчинку з якоюсь розтріпаною, надто вже сьогочасною панією, котра нахабно вшелепалась до його серед білого дня.

Мелася за якусь хвилину наговорила, наказала повну хату, ще й кімнату, порушила язиком мертве застояне повітря, неначе млинком перегнала й перемлинкувала пашню. Малинкін все озирався на двері, зиркав на дзвоник, що теліпався над дверима в прихожій, й говорив мало.

Набалакавшись всмак, Мелася оговталась, озирнулася на кімнати й почала вважливо кмітити. Вона прикмітила, що житло чимале, надто просторне, що в покоях не паничівська обстава, а сім'єва. Незабаром через двері вона вгляділа в другому покої старечу заялозену кацавейку, що теліпалась на стіні, й жіноцьку хустку, забуту на столі. Мелася аж тоді схаменулась і догадалась, що вона зопалу, не розпитавшись гаразд, помилилась і потрапила не в кавалерську квартиру, а в житло Малинчиного панотця. Вона жваво схопилася з крісла й почала прощатися, а потім мерщій вибігла на вулицю, неначе вискочила опечена з пожежі.

«Оце ж я вшелепалась! Ну, та й вшелепалась!» — думала Мелася.

— Не забувайте ж за нас! Не минайте моєї хати! — ляснула Мелася на одході й швиденько побігла до Марковицької, щоб напевно досвідчитись і пересвідчитись, в чие-то житло вона зопалу втирилась з своїми одвідинами, хоч вона й справді таки нехтувала людським поговором. Вона зловживала ліберальні ідеї, не маючи в голові й сліду їх, і тільки здіймала смачні вершечки з чужих глечиків з чужим молоком. Але тих глечиків вона і не наливала молочком, і не пеклювалась тим дійвом, неначе вона відьмила по чужих загородах і користувалась новими принципами, поставивши усе сьогочасне прямування напереверт, навіть сторч, догори ногами.

— Одже ж ти, Меласю, не дуже обачна людина: не розпитавшись броду, полізла в воду. Треба бути трохи обережнішою, — напутювала її Марковицька, бо була хоч і не обачніша за Меласю, але була багато досвідніша в справах залицяння та романів з паничами.

— Але ж, Марусю, поміркуй ти гаразді чи не мала ж я права оддати візит, як самостійна людина й громадянка, хоча б Малинкін жив десь при якій сім'ї, чи хоч би і в батька? Він мені зробив візит, а я йому повинна ж таки оддати його з звичайності, хоч я й

дама. Так воно припадає, як на мій погляд. Час би нам одкинути ті давні салонні забобони, ту старосвітську нісенітницю, — виправдувала себе ця псевдолібералка.

— Воно то так з твого погляду, і по сьогочасній логіці так випадає. І я держусь такої ж думки. Але я не вшелепалась би з візитом до панича в сім'ю, коли панич живе не окроми, а при батькові, і ще й досі не одселівся на своє власне житло: якось було б мені ніяково. Це ти, Меласю, зопалу втнула штуку!

— Може, то ти, Марусю, надто вже міркована людина, — сказала Мелася.

Але це так тільки говорилося: їй все-таки було трохи ніяково, що вона, мужня жінка, присурганилась до панича, котрий жив при батькові.

— Коли ти вже оддала Малинкінові візит, то це випало непогано, бо тобі нешвидко б довелось оддати йому візит: Малинкіна посилають в командировку кудись далеченько, на Волгу, чи що, з кількома товаришами по якомусь ділу.

Мелася трошки стурбувалась. Її неначе щось здушило коло серця. Ця несподівана звістка збентежила її так, що вона аж голову похилила. Прощаючись з Марковицькою, вона спитала в неї, котрого дня має виїжджати в Києва Малинкін. В неї майнула думка виїхати на вокзал на провід милого і надивитись на його при од'їзді, і попрощатись.

«Як би то йому натягнуть і показати, що я його кохаю? Чим би прислужиться, щоб запобігти в його ласки, прихильності, а потім, може, й кохання?» — думала Мелася, вертаючись до господи.

Думала вона, голову ламала, і надумала справить йому чудовий дорожній ручаний саквояжик, туди убгати гарненький вишиваний рушник для втирання виду в дорозі з додачею паничівського приряддя: гарного гребінця та щіточки для вусів.

«Треба ще до цього усього додати й букет з яких-небудь осінніх квіток, щоб цим виразніше натягнуть, якими квітками зацвіло моє серденько од його й для його, і, може, я цим приверну його до себе».

Мелася діждалася дня од'їзду, купила саквояжик, зготувала чудовий рушник, повишиваний та вигаптуваний прехорошими взірцями.

— Це, мамо, ти для тата думаєш посилати цю чудову цяцю? — питала в Меласі доня.

— Атож! А для кого ж більше я мала б посилати таку гарну й дорогу цяцю, — одповідала Мелася.

— І квітки пошлеш татові? — питала далі дівчинка.

— Ну, тато цим не здобріє й не покористується. Йому байдуже за квітки. Це був би глум для його. Квітки я наготувала для Марусі Марковицької, — дурила мама доню.

В день Малинчиного од'їзду Мелася заздалегідь виїхала на вокзал і стала, ніби вартовий на варті, на сходах на приході, коло дверей. Мелася зирнула на майдан коло вокзалу і вгляділа там Малинкіна. Як він виходив по східцях, вона, поздоровкавшись з ним, промовила маленьку промову, красномовно сказала про свою приязнь до його і, врешті, дуже жалкувала, що він виїжджає аж за Волгу на такий довгий час з Києва. Любов в неї раптом спанула, мов полум'я. Вона, несвідомо, од того спаху вже простягла руки, щоб обняти його за шию й пригорнути до себе. Але вона вгляділа жандарма й побоялась, що він зараз напише заповістку в поліцію, і спинилась.

— Прийміть же наші презенти од щирого серця! Ця річ од однієї вашої знайомої й навіть трохи родички, — сказала Мелася, ніби наздогад, подаючи йому саквояжик, — а ця нікчемна річ — в додаток вже од мене, як знак щирої прихильності до вас.

Малинкін взяв подарунки й звичайненько подякував за приязнь родичці й Меласі. Само по собі всі на сходах звернули увагу на ті презенти, а найбільше на букет. Дехто говорив, що це, певно, од'їжджає якийсь артист; інші балакали, що якийсь поет з Петербурга, коли дама сподобила його таких приносин прилюдно на вокзалі. Але знайшлись ще й такі, що знали й Меласю, і Малинкіна. Ці тільки здвигали плечима од недомислу та од Меласиної нахабної вихватки, та ще й на вокзалі при людях.

Провівши панича до вагона, Мелася випитала в його, коли він вертатиметься до Києва і якого дня. Вона мала на думці виїхати йому назустріч на вокзал.

Поїзд рушив з місця. Малинкін з'явився в одчиненому вікні, скинув брилик і замахав ним на розставанні. Саквояжик теліпавсь, почеплений дужкою на руці, а квітки панич шпурнув десь на полицку й навіть забувся за їх.

Мелася верталась додому, і денний світ неначе пригас для неї, неначе чад запаморочив її думки, засліпив очі, затемрявив ясне небо. Мелася вернулась в свої покої збентежена, стурбована, з червоними од сліз очима.

«Яке чудне людське серце! — вертілась в Меласі думка сливе цілий той день; поїхав один милий, я була ладна співати веселої пісні: «Ой поїхав мій миленький, — бодай не вернувся!» А от поїхав другий милий, і в мене все вертиться на умі смутна пісня: «Поїхав милий, — і зосталася туга!»

І та туга тяглася довго, безперестанку. Мелася ходила, як неприкаяна, світом нудила, стала байдужна до усього, навіть до своєї коханої доні, неначе вона була чужісінька для неї. Вона не лаяла куховарки, навіть не вмикувалась в куховарчині справи, не присікувалася до неї за кожний дріб'язок без усякої причини, як було передніше. Гувернантка постерегла цю байдужність і замороченість в Меласі й сама поклювалася усім: і пекарнею, і дітьми.

«Одже ж, борони боже, ще збожеволіє безталанна од залицання до того красуня, — думала поміркована німкенья, пораючись коло усього. — Шкода й її, шкода й дітей».

Мелася насилу діждалась дня, призначеного Малинкіним для вертання. Вона неначе ожила, повеселішала, пожвавішала, побігла до Люби, розказала їй за усе, неначе на духу, бо не могла ніякісіньким способом вдержати в голові секретів. Од Люби Мелася покатала звощиком в оранжерею, витратила на чудовий дорогий букет сливе останні гроші й звідтіля покатала просто на вокзал.

Серце в неї неначе замерло, як поїзд прикотивсь до вокзалу. В Меласі заграли очі. Вона стояла коло дверей і слідкувала очима за кожною людиною. Натовп сплив, як і наплив, а Малинкіна не було.

Мелася довго стояла коло дверей, доки не спорожнився вокзал. На неї найшов смуток. Її брала досада, брала й злість. Похнюпившись, вона верталась по сходах назад. З злістю штовхнула рукою якусь бабу й протовпом поміж людьми побігла по східцях наниз.

Мелася приїхала додому зла, нервна, роздратована і вже ладна вилаять Малинкіна незгірше, як колись лаяла свого Мишука.

Малинкінові продовжили командировку надалі несподівано, бо роботи було багацько і урядовці не могли увинутися за такий недовгий час. Вже аж перед різдвом вернувся Малинкін. Мелася наче ожила, стала бадьориста й жвава, подобришала й пожвавішала. На різдвяні святки вона справила великий бенкет, ще й з ялинкою для дітей; запросила Марковицьку й Любу, і Малинкіна, і генерала. Вечеря була багата. Мелася втрачалась, не питаючись, чи в батька є зайві гроші, і марнувала їх святками й на бенкети, і на театри.

За два дні перед водохрищем Мелася запросила гостей на вечерок. Вона клопоталась та бігала, як несамовита, готуючи усе на вечерок. Коли це надвечір несподівано в прихожу ввійшла стара Гуковичева, Текля Опанасівна. За нею звощик з дворником перли здорову плетену скриню та пакунок з завинутими в килим подушками, прив'язаними поверх скрині. Гуковичева несла в обох руках дрібніші речі: якісь кошики та завиніння, щось зав'язане в здоровій хустці. Прихожа, за тими пакунками та одежею, кинutoю жужмом, нагадувала багажний склад на вокзалі.

— Нащо це ви, мамо, такого багато понабирали з дому? — спитала з дива Мелася. — Чи на прощу зібрались аж у Єрусалим, чи що?

— Це я покинула твого батька достоту так, як ти покинула свого чоловіка, — обізвалась знехотя Гуковичева.

— Нащо ж ви покинули батька? Що там у вас скоїлось у домі? Де ж ви притулитесь в мене з такими завальними речами? — аж крикнула Мелася.

— Я не думаю в тебе шукать притулку! Дай мені мерщій обідать, а ввечері я переберусь в мебльовані кімнати поблизу од Михайлівського монастиря та й житиму там, бо вдома мені далі невидержка.

— Чом же невидержка? — спитала Мелася з дива.

— Тим мені невидержка, що твій тато знавіснів, — одрубала стара.

— Що ви кажете? Це, надісь, ви так говорите з досади? Там в вас, мабуть, щось таке скоїлось: трапилось щось неприємне в сім'ї.

— Мабуть, таких сім'їв. як моя й твоя, і на світі не знайдеш. Чи твій батько знавіснів, чи, може, збожеволів, я цього гаразд не стямкувала. Я з ним лаялась, змагалася та й годі сказала, їдь вже ти додому та хазяйнуй там, та змагайся з ним. Мені вже осточортіло те змагання. Може, він тебе послухає, бо мене ні в чому не слухає й має мене за ніщо, — говорила мати, роздягаючись.

— Але ж на ваш прожиток тут в гостиниці треба чимало грошей? — якось запикуючись, обізвалась Мелася.

— Отак, дочко, як і на твій прожиток тутечки. Про мене, їдь вже ти з дітьми додому та й хазяйнуй, бо я туди, мабуть, вже ніколи не поїду, — бурчала стара, сідаючи на канапі.

Така мати гадка була дуже несподобна Меласі, та ще саме тоді, як у неї «зацвіло серденько», як співають в пісні, і розпочинався приємний роман, з котрого передостанній або й останній одділ вона мала надію скінчить от-от незабаром.

— Батько твій геть-то вже щиро й правдиво додержує умови з моїми родичами, котрі були так само, як і я, настоятелями на маєтність після небіжчика дядька і котрі мають право взяти одчпного по небіжчикові. Платить та й платить їм гроші з доходів, з млина та з лісу, та з пашні, а з хазяйства і в нас буває часом недохватка. Я встоюю за те, щоб нічого не платить отим ненажерливим родичам. А він таки свої! Неначе затявся та все мене

дратує, все сперечається та свариться зо мною, неначе накупився. Невидержка мені далі та й годі.

— А хто ж оце держатиме хазяйство в домі? — спитала Мелася.

— А хто ж? Красуня Килина ж, що була економкою в дядька в дворі в останні часи і всім правувала в оселі, як він вже з глузду з'їхав чи збожеволів і жив одлюдком на селі. Ота красуня, мабуть, незабаром забере усе в господі в свої пазурі. А батько їй потурає, в усьому сприяє та слухає тільки її, ще й покриває: каже, що вона знає буртянське хазяйство краще од мене. Переполовинить вона незабаром усе наше надбання, — говорила стара.

Ця Килина й була причиною, що Гуковичева покинула старого, бо не стерпіла його залицяння. Стара й досі любила свого чоловіка й ні разу не зраджувала його й не скривдила в своїх почуваннях. Мелася догадувалась за ту найпершу причину несподіваного од'їзду матері до Києва.

— Гм... гм... Цю Килину треба б було давно витурлить з садиби. Шкода, що вже минула панщина. А я знала б, куди її заправторить. Та ба! Тепер інші часи, — муркнула Мелася.

— Отут у Києві сидітиму коло монастиря та щодня ходитиму до божого дому, то принаймні хоч спасатимусь на старість.

— Що ж ви тут робитимете? Хіба щодня по п'ять акафістів читатимете, як читає Таїса Андріївна? — питала, аж зуби зціпивши од злості, Мелася.

— Нехай читатиму принаймні по три на день, то й з того буде якась користь: і те піде за спасіння моєї душі та душі твого батька за його провину та його поганій вчинок, — говорила стара з бідканням. — А для мене, на мій вжиток небагато грошей піде.

Мелася задумалась. Вона була хазяйновита й дуже шкодувала, що її добро пропадає марно. Од'їжджаючи з дому, вона поклала надію на маму, як на кам'яну гору. А тепер та кам'яна гора рушила з села й посунулась просто до неї в Київ і всурганлась в її покої. Мелася й вуха опустила, і голову похилила.

По обіді стара вже смерком поїхала до монастиря, поблизу напитала собі дві мебльовані кімнати й зараз туди перевезлась, щоб жити на спокої коло самісінької святої брами та спасать свою душу, ще й одмолвувать провину свого старого, котру вона більше вигадувала й збільшувала через свої старечі примхи та ревниве заздріння.

Мелася, випровадивши матір, готувалась стрічати гостей. Незабаром прибігла Марковицька вкупі з Малинкіним. Придибав і веселий та жартівливий генерал Лозинський. Прийшла й Люба і привела з собою якусь давню свою приятельку. І весела розмова, сміх та жарти не переставали ні на часок і тяглися сливе до гупої ночі. Малинкін любив це веселе Меласине товариство, в котрому він розважав себе після канцелярської нудоти, а ще більше припадали йому до вподоби Меласині смачні та тривні вечері та добрі вина.

Од того часу Мелася перестала ходити по місті на гулянку з генералом. Її вже бачили скрізь на гулянках та по театрах з Малинкіним або з Марковицькою. Марковицька заводила романи та залицяння безперестанку, неначе вона задля того й народилась на світ божий. За її надто сміливі походінки заговорили по салонах. Незабаром так само заговорили й за Меласю. За неї й за Марковицьку пішов по місті поговір, пішла недобра слава.

Настала весна. Почались гулянки в Царському садку, в Шаті. Весела Меласина компанія часто сиділа сливе до світу на веранді за тим самим столом в тому ж таки куточку, де ще так недавнечко справляв веселі бенкети та випивачки Мишук з своєю Каміллою-Дивом. Мелася з Марковицькою таки зовсім не шанувались: гуляли напропали, тинялись по кафе-шантанах та по таких закутках, куди порядні панії й очей не показували.

Перед Меласею почали зачиняють двері в домах знайомих їй сім'їв, де були дорослі дочки. Поговір дійшов і до спасениці Теклі Опанасівни, якось промкнувся в її келію й дуже збентежив стару. Неприязні до Меласі люде та навіть і приязні застерігали й Теклю Опанасівну. Хтось навіть написав за все батькові в Бурти.

Батько обурився, зараз написав Меласі лист, що він довідався за усі її вчинки та гулянки, і звелів, щоб вона зараз вибиралась з Києва та їхала додому. Разом з тим він дав знати листом і жінці, що не настане грошей на їх обох, коли вони в Києві не хочуть жити в сукупній квартирі, а живуть нарізко; що вони обидві й зять неначе знавісніли й тільки б'ють байдики, нічого не роблять та тільки гроші гайнують.

«Ми жили усі в сукупнім домі, а тепер живемо нарізно в чотирьох місцях. Жити нам так, як ми тепереньки живемо, розбившись на чотири дома, це ж нечувана дурість при наших не бог зна яких засобах. Ми не мільйонери. Ви ж знищте й спустошите до решти й буртянську маєтність, як знищили Деркачівку. Я ваш приймак, але не наймит; і я ж не байдикував, як Мишук. Один я падкую коло всього, працюю до загину, щоб настанчить грошей і на прожиток, і на ваші витребеньки. Коли зараз не вернетесь додому, то й я візьму та й сам згорну руки, перестану працювать і не буду більше слати вам грошей на ваше прожиття, бо незабаром вже й грошей на вас усіх не стане. Не гайтесь і не дияйтесь, і зараз їдьте додому! Ви обидві вже надто загонисті в своїх панських забагах і незабаром заженете Бурти в довги, як загнали Деркачівку, і запагубите й мене й себе, а Мелася занапастить і своїх дітей», — так скінчив свій лист старий приймак Теклі Опанасівни.

Мелася, не довівши свого залицання з Малинкіним до кінця, мусила везти свій роман на село незакінченим і перетятим в найцікавішому місці. Мати забрала Меласю й дітей, і вони вкупі зараз вернулись в Бурти, бо в їх вже не було грошей на оплату за квартири.

На Таїсу Андріївну й Любу незабаром спало велике лихо. Елпідифор Ванатович, доставши високий чин, через свій бюрократичний світогляд уявив собі, що він тепер має таку силу й право, яке має турецький султан в своїй державі, котрий правує усім й усіма по своїй безмежній волі. З того часу він почав правувать тюрмою по-султанській: обходився не тільки з тюряжниками й слугами, але й з урядовцями в канцелярії як з наймитами, гримав на їх, часто кричав, верещав, лаяв їх на всі застави, як часом економи в дідичів клянуть та лають сільських робітників. Сторожів та арештантів Елпідифор Ванатович лупив по морді або куди влучав за найменшу провину, а часом і без провини, щоб нагнать страху. З повітовими наглядачами та управителями тюрм при одвідинах розмовляв якось ніби через плече, одвернувши лице набік, аж доки вони догадувались та давали йому хабара. Взявши хабар, він зараз повертав лице й очі на їх природне місце, дивився прямо в вічі урядовцям і розмовляв ласкавіше й прихильніше. Незабаром Ванатович так осточортів та остогид усім, що один дрібний писар з його ж таки канцелярії потаєнці написав в Петербург виказ, що Ванатович має охват на руку, що він злодійкуватий, забирає в свою кишеню щороку остачу невитрачених за рік скарбових

грошей; що він записує в книгах празникового вартовим та слугам по тридцять три карбованці, а як вони порозписуються в книзі, то видає їм тільки по три карбованці, а решту кладе в свою кишеню. Той урядовець виказав за все, за всі вчинки: як Ванатович поведився з повітовими наглядачами тюрм, як мордував служників, як брав з кожного хабарі, переполовинив скарбову вовняну й бавовняну пряжу, котру цілими вагонами приставляли з Москви та Лодзі в тюрму, де арештанти вироблювали на продаж полотна, килимки й постолы та черевики; виказав і за те, що казна дала йому до рук п'ять тисяч карбованців на ремонт тюремних забудованнів і вже минуло чотири годи, а він ніякого ремонту не зробив, бо ті тисячі програв у карти. До контрольної палати такі чутки про Елпідифора ще й передніше доходили. Ванатовича оддали під суд. На суді постановили такий присуд, щоб за марнування скарбових грошей та за продаж скарбової пряжі вислати його на заслання на Сибір, куди він одначе схоче, і одняти од його всі чини й ордени. Він застряг на Уралі в переселенській канцелярії, де йому дали місце писаря, і незабаром од горя та сорому засумував, достав чахотку і вмер.

Бідна Таїса Андріївна та Люба, прогайнувавши до решти свої грошаки й халупчину, zostались без шага в кишені. Їм дала пристановище в себе Таїсіна багатенька сестра, зглянувшись на їх горе. Люба, не маючи ніяких засобів для прожиття, мусила напитувати собі по багатирях лекцій музики й бігала по домах з ранку до вечора та вчила дітей грати на фортеп'яні, щоб розстаратися грошей хоч на простеньку одежу.

— Така вже, мабуть, наша доля! — не раз бідкалась добра Таїса Андріївна перед своїми приятельками. — Ніхто з нас не винен, бо таку долю бог нам дав. А од своєї долі і не випручаєшся. І не викупишся, і нікуди не втечеш, ніяким муром не одмуруєшся, бо знайде людину, хоч би вона в мур замурувалась. На все божа воля.

Мишуків приятель Некрашевич позаводив такі коні, понаймав такі дорогі стані в Києві, так пнувся з останнього ради спорту, що за недовгий час протринькав усі батьківські тисячі й свою чималу спадщину, ще й напозичався в банках. Банки за довги спродали його село й усі його дорогі коні. Батьківщина й дідизна була прогайнована необачно й легкодумно на аристократичну модну забавку.

Мелася, вернувшись до своєї оселі й до господи, довго нудила світом та ходила, мов неприкаяна. Але потім згодом її палке кохання почало стигнути, згасати, як згасає гаряче проміння сонця на заході; і самий вид красуня неначе все тонує у якомусь тумані, як тоне дивна фата моргана в степах. В неї наче прокинулася вдача запопадної й падковитої до хазяйства людини, й з плином часу збляк і зник навіть самий пишний вид красуня, як блякне й зникає все на світі.

Минуло ще років з п'ять. Текля Опанасівна почала вже сивіть, все кахикала та хоробилась на груди. Ліда вряди-годи подавала за себе звістку з Кавказу, писала, що їй жити непогано, тільки все шкодувала, що її бог не благословив дітьми. Але одного дня стара мати достала з пошти лист од Ліди з чорною печаткою. В неї руки чогось затрусилась так, то вона не змогла навіть роздерти конверта. Мелася вхопила лист, розгорнула листочок і прочитала сумну звістку. Ліда писала, що її чоловік заметився випадком в лазареті од слабого на тиф і помер. Наприкінці листа Ліда просила батька й матір, щоб вони дозволили їй вернутися додому й дали їй в себе пристановище.

— Шкода! дуже мені шкода любого, колись сподобного мені чоловіка. Коли Ліді не спосудилось в житті, то, будь ласка, напиши їй, нехай їде й перебирається до нас на завсідне життя.

Ліда вернулась в батьків дім. Вона була зовсім молода на виду, але голова почала вже сивіть: її горе було надто велике.

Текля Опанасівна не довго й жила після того. Вона несподівано занедужала й нагло вмерла. Ліда не дозволила Меласі шматувати її половини маєтності та продавати землю частками, як до того часу Мелася продавала, коли їй треба було грошей на якісь потрібки, а то й витребеньки та вигадки. Ліда, щоб не дармувати вдома та щоб вгамувати якоюсь роботою своє велике горе, зараз-таки вкупі з учителькою завела денне пристановище для дітей на літній час. В неї була думка трохи згодом завести ще й школу для дівчат, як тільки вона зробить діляницю поля і забере собі свою частку спадщини.

Мелася мусила жити на селі й нудила світом, бо в неї й роботи було мало. Батько усім правував в хазяйстві. Мелася видала дочку заміж за сусіднього небагатого хуторянина дуже рано, як дочці минуло шістнадцять год, а синка оддала в приватну гімназію в Києві й помістила його в пансіоні при гімназії. Але незабаром після того помер і старий Гукович. Мелася не довго й морочилась з своєю часткою поля, продала її за добрі гроші й переїхала на завсідне проживання в Київ. Свого сина вона не взяла до себе, а оддавала в найми покої з обідом і чаєм для багатеньких урядовців й офіцерів. Син підбільшав, і батько порадив йому запротестувати проти продажу його спадків матір'ю. Але Мелася на це не вважала. Вона довгенько пробувала то в Берліні, то в Парижі й гайнувала синове добро, неважаючи на його протести, що вона зоставить його навіть без усякого засобу.

1902 року.
Київ.